

В статье анализируются политическое и социально-экономическое положение, международные отношения в Чехословацкой Республике в первые годы после Второй мировой войны. Отражено, что на демократизацию общественно-политической жизни Чехословакии отрицательно повлияло навязывание ей советского опыта социалистического строительства.

Ключевые слова: политическое положение, демократизация, плановая экономика, социальная политика.

The article has the analyses of the political, socio-economic situation, interethnic relations in Czechoslovakian republic during the first years after the Second World War. The author shows that the obtrusion of Soviet experience of socialist building has had a negative influence on socio-political life of Czechoslovakia.

Keywords: political situation, democratization, planned economy, social policy.

УДК 329.052
ББК 66.024.26

Микола Геник

УТВЕРЖДЕННЯ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ ПОЛЬСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ

Проблема української державності була одним з пріоритетних питань у польських концепціях визвольної боротьби та розглядалася як ключова передумова для розпаду СРСР і формування нової системи безпеки регіону. Поразка “Solidarności” послужила могутнім стимулом для усвідомлення польською опозицією необхідності підтримки визвольних рухів східних сусідів та координації антитоталітарної боротьби. Послідовна підтримка польською опозицією ідеї української державності створила надійну платформу для польсько-українського примирення.

Ключові слова: польська опозиція, українська державність, українсько-польське примирення.

Досягнення Гельсінських домовленостей 1975 р. створило нові умови для перспектив визвольних рухів Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). Незацікавленість західних демократій в активній підтримці визвольної боротьби народів з-за “залізної завіси” і глибокі кризові явища в соціалістичному таборі детермінували перехід ініціативи визвольної боротьби від еміграції до антитоталітарних опозиційних рухів. Проблема української незалежності й державності розглядалася як ключове питання для розпаду СРСР та формування нової системи безпеки регіону.

Українське питання завжди було предметом дискусій у польській політичній думці, однак воно актуалізувалося з наближенням краху соціалістичного табору й розпаду СРСР. У польській політичній думці викристалізувалося два напрями стосовно ставлення до проблеми української державності, які загалом були продовженням лінії Р. Дмовського та Ю.Пілсудського.

Ідеолог ендеків Є.Гертих деякий час пропагував у паризькому місячнику “Noguzonty” концепцію фінляндизації Польщі, тобто нейтральність щодо Росії. Із часом його погляди стали еволюціонувати та чіткіше кристалізуватися в напрямку польсько-російського союзу, умовою якого мало би бути невтручання Польщі в національні проблеми східного сусіда. У травні 1982 р. у своїй праці “Co gobic” він писав: “На мою думку, інтереси Росії полягають у тому, щоб поза її західним кордоном існувала дружня країна, яка гарантуватиме їй безпеку перед можливим нападом у разі її заабсорбування в конфлікти на інших її кордонах чи у внутрішні клопоти... Також інтереси Польщі полягають у тому, щоб бути союзною з Росією державою й мати в ній на випадок збройної чи дипломатичної загрози запліччя й опору (...) Це означає не бути осамітненими або ще гірше – відчувати загрозу з обох боків”. Показовим є передрук статей Є.Гертиха в польській проурядовій пресі, що було свідченням близькості поглядів комуністів та ендеків [43].

Стефан Кісілевський у статтях, опублікованих у “Kulturze”, “Zeszytach Historycznych” і “Res Publice”, продовжуючи лінію політичного курсу Р.Дмовського, обстоював тезу про геополітичну приреченість Польщі на проросійську політику для збереження державності. Його пропозиції зводилися до необхідності підтримки радянського “жандарма”, який оберігає Польщу від апетитів Литви, України й Білорусії. Ці погляди зустріли гостру критику Віктора Сукенніцького. Він указував на основну помилку С.Кісілевського, яка полягає в ігноруванні існування окраїнних народів, оскільки насправді між Польщею й Росією розміщені Україна, Білорусія і Литва [6].

Різкій критиці погляди С.Кісілевського піддав Ю.Лободовський. “Пропозиція Кіселя є, по-перше, неморальна, оскільки засуджує на страти народи, які колись співіснували з нами в старій Речіпосполитій. По-друге, відмовляючись від цих народів, тільки відкладає в часі езекуцію польського народу. Коли московський жандарм перетравить литовців, українців і білорусів, прийде час на поляків. (...) Його основоположна концепція, що в Радянському Союзі немає вже народів, бо протягом шістдесяти років виник єдиний радянський народ, є абсолютно неслухна, створена *ad majorem Rusiae gloriam*, тобто вимагає заперечення як з мериторичної, так і з моральної точки зору” [51].

Ця проблема піднімалася також у редакційній статті “Kultury”. “Твердження, – значалося, – що незалежність Польщі можлива тільки в рамках теперішнього союзу й дружби із СРСР рівнозначне твердженню, що незалежність Польщі взагалі неможлива” [2]. На переконання Є.Гедройця, найважливішою проблемою є створення Української держави, яка була би буферною країною між Польщею й Росією. Така геополітична композиція давала б Польщі можливість маневру: “І це є питання життя і смерті польської держави”. В інтерв'ю Радіо Вільна Європа Є.Гедройц висловив думку, що польська незалежність можлива за умови перемоги опозиційних рухів у сусідніх країнах. “Польща має шанси повернути незалежність тільки тоді, коли феномен “Солідарності” знайде відгук і послідовників у країнах народної демократії й радянських республіках” [17; 61].

Станіслав Свяневич помічав наростання проблеми повної незалежності України, Білорусії й Балтійських держав і надавав цій проблемі великого значення. Підкреслюючи важкість передбачення впливу цього процесу на польсько-російські відносини, С.Свяневич пов'язував визволення Польщі й усієї Центрально-Східної Європи зі змінами в СРСР [66]. Ромуальд Місюнас з Вільямс Коледж у своїх враженнях з відвідання ПНР відмічав популярність ідей Ю.Мерошевського серед варшавської інтелігенції, зокрема, стосовно необхідності незалежної Литви, Білорусії й України як буфера для забезпечення незалежності Польщі [52, р.8].

Результатом Гельсінських домовленостей стала поява опозиційних рухів у країнах Центрально-Східної Європи: Польського незалежницького порозуміння, Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод і т. д. У липневому номері “Kultury” за 1976 р. було опубліковано програму Польського незалежницького порозуміння, 14-й пункт якої стосувався східної політики. У програмі висловлювалася підтримка незалежницьких прагнень неросійських народів СРСР і стверджувалося, що східним сусідом Польщі є не Росія, а Україна, Білорусія й Литва. Із цими країнами поляків єднало кількасотлітнє співіснування, більш або менш мирне, інколи заколочуване надмірною експансивністю поляків, але добровільне, у рамках однієї держави – Польської Спільноти Народів. Український, білоруський, литовський і латвійський народи не є незалежними, їх насильством включено до Радянського Союзу й піддано гострому політичному, ідеологічному й релігійному тиску та русифікації. “Багатовікова спільність не дозволяє дивитися на це байдуже, чи з мовчазним співчуттям. Висловлюємо гарячу солідарність та підтримку намаганням тих народів усамостійнитися від російського насильства. Ми повинні підтримувати їх прагнення в міру наших можливостей” [7, с.5].

Появу опозиційних рухів Я.Новак-Єзьоранський оцінював як можливість організації спільного фронту й співпраці з українцями, литовцями та іншими етнічними гру-

пами [47, s.468; 68]. Польський опозиційний рух із початку свого існування усвідомлював значення незалежницьких рухів народів СРСР. У першому номері підпільного часопису “Głos” у жовтні 1977 р. було вміщено статтю Яцека Куроня, Антоні Мацеревича й Адама Міхніка “Sprawa polska – sprawa gósyjska”. Автори, зокрема, стверджували: “Гарантією суверенності Польщі є суверенність народів, які відділяють нас від Росії, і політика, спрямована проти суверенності цих народів, є антипольською. (...) Сьогодні, коли в Україні й Литві щораз посилюється боротьба за демократичні свободи, а російська демократія відважно з нею солідаризується, гасло “За вашу і нашу свободу” є більше, ніж будь-коли досі, єдиною реалістичною програмою суверенності Польщі”. Польська демократична опозиція вбачала своє завдання в поборюванні ксенофобії й шовінізму у власному народі та підтриманні розуміння незалежницьких прагнень українців, литовців і білорусів [62, s.1, 4].

Значення української державності для безпеки Польщі усвідомлювали діячі польської опозиції. Яцек Куронь заявив, що “поки нема незалежної України, не може бути незалежної Польщі” [1, с.127]. У декларації Конфедерації незалежної Польщі (КНП) від 1 вересня 1979 р. стверджувалося, що зі спільного минулого й польської національної традиції “виникає почуття співвідповідальності за свободу й успіх народів, з якими поєднала нас історія і які мають право на самовизначення” [25; 35; 36; 37; 39].

Важливу роль для усвідомлення спільності антитоталітарної боротьби народів ЦСЄ відіграло Звернення І з’їзду “Solidarność” до трудящих Східної Європи, ухвалене 7 вересня 1981 р. [26–30; 60, s.94–95] на завершення 1 туру [24]. Згідно з твердженням історика Є.Гольцера, пропозиція Звернення до трудящих Східної Європи вийшла від члена Комітету оборони робітників Яна Літинського й знайшла підтримку Анджея Гвязди та була прийнята без дискусії [3; 34; 40, s.9]. Відповідаючи на запитання Яна Якубовського про те, чи не забагато фронтів відкрила собі “Solidarność” ухваленням заяви, Л.Валенса розглядав її як перехоплення у комуністів гасла “Пролетарі всіх країн, єднайтеся!” [21].

Звернення І з’їзду “Solidarność” до трудящих Східної Європи викликало великий резонанс у світі. Закордонна преса кваліфікувала Звернення провокуючим і шкідливим [23]. “Washington Post”, “The Scotsman” і “Le Figaro” оцінювали його як спробу поширення профспілкового методу боротьби на весь соціалістичний табір. “Le Monde” обмежилася констатацією основних положень. “New York Times” кваліфікував звернення як непередумане й ухвалене в стані ейфорії. “Süddeutsche Zeitung” звертав увагу на відсутність передумов для експорту польського досвіду на інші країни табору, хоча припускав, що лідери “Solidarność” можуть краще орієнтуватися в настроях суспільств Східної Європи. “Times” і “Le Soir” називали звернення “політичним, демонстраційним і ризикованим актом” та оцінювали його як провокацію радикальних елементів “Solidarność” проти радянської моделі [10].

Пізніше Є.Гедройц згадував, що “Звернення до народів Східної Європи” І з’їзду “Солідарності” було “випадковим, одразу атакованим всіма, самою опозицією. Це був висік, який вважався несерйозним і непередбачуваним” [55, s.13]. На думку професора А.Фрішке, “Звернення до народів Східної Європи”, яке оцінювалося як нерозважне в перспективі політичної гри з комуністами в 1981 р., виявилось позитивним у будівництві іміджу Польщі в сусідніх країнах. “Військовий стан, розміри підпільного руху опору зміцнили цю симпатію. Була вона також додатково збуджувана завдяки активності тих середовищ, які, власне, тоді почали більш зрілі спроби пізнання сусідніх народів, їх проблем і приготувалися більш систематично до діалогу з ними” [42, с.262].

У привітанні з’їздові від дисидентів СРСР говорилося, що боротьба профспілки “Solidarność” є також їхньою боротьбою та про пов’язаність успіху цієї боротьби з демократичними змінами з другого боку Буга [22]. Слід звернути увагу, що Яцек Куронь у своїх спогадах зазначав, що польська опозиція найбільше зробила в напрямі зближення із чеським, словацьким і російським народами. “Натомість небагато, у сумі, коли

йдеться про українську справу. Це не означає, що ми могли зробити більше, часу було мало, а завдань багато". А.Романовський вважав це наслідком почуття реалізму діячів КОРУ, оскільки будь-які декларації стосовно української незалежності небезпечно звучували б поле польського маневру [20, k.428; 62, s.4].

Події польського антитоталітарного опору знаходили живий відгук у країнах радянського табору, особливо, згідно зі спостереженнями Ч.Кіянки, в Україні. Ідеї та символіка "Солідарності" проникали через польський східний кордон і були популярними в СРСР. Ч.Кіянка виступав прихильником союзу народів, які перебували під радянським домінуванням. "Єдиним реальним шансом є спільний союз, який повинні започаткувати два найчисельніші з поневолених народів – поляки й українці. Народи ці були в союзі в минулі віки. Історія вчить нас, що кожний розрив цього союзу мав фатальні наслідки для обох сторін" [18; 49, s.21–22].

Заборона діяльності "Solidarność" і запровадження військового стану радикалізувало польську опозицію, зокрема, у питанні конструювання нового геополітичного устрою, який створив би умови для польської незалежності. Існування незалежної України розглядалося як невід'ємна умова нової системи безпеки. Від 1982 р. "Niepodległość" відстоювала геополітичну перебудову ЦСЄ. У дискусії із С.Братковським, який пропагував обмежену суверенність Польщі взамін за згоду Москви на ліквідацію комуністичного устрою та збереження існуючої рівноваги сил для гарантування польських кордонів, "Niepodległość" заявляла, що для здобуття незалежності необхідно, навпаки, ліквідувати Ялтинську систему, що створить умови для визволення країн "народної демократії" і західних колоній Росії (України, Білорусії й Балтійських держав). Новий устрій регіону уявлявся як демократична Конфедерація (союз держав ЦСЄ, у якому Польща відігравала б роль, подібну до ролі об'єднаної Німеччини в ЄЕС). Передумовами цих змін були три фактори:

- 1) усунення Росії/СРСР з етнічно не-російської Європи;
- 2) ослаблення функцій державних кордонів і надання права всім зацікавленим до проживання там, де захочуть, наприклад, німцям у Польщі, полякам у Німеччині, Україні й т. д. (німці Ельзасу й Лотарінгії не прагнуть до їхнього відірвання);
- 3) визнання повних національних і громадянських прав представникам усіх національностей без огляду на місце проживання" [58, s.11–13].

Аналізуючи можливості отримання незалежності держав ЦСЄ, публіцист "Niepodległości" виділяв 4 варіанти:

1. Безконфліктний вихід Совітів із ЦСЄ.
2. Конфлікт наддержав (війна).
3. Внутрішній розпад СРСР.
4. Національні повстання одночасно у кількох країнах Табору".

Найбільш імовірним вважалося поєднання двох останніх варіантів. Успіх національних повстань залежить від його підтримки іншими країнами, а ізолюваний виступ приречений на поразку. При цьому важливого значення надавалося національному повстанню в Україні.

Можливості збереження державності й незалежності для держав ЦСЄ існували тільки в рамках системи союзів. Віссю союзу мали б стати Польща й Україна, приєднання інших держав зміцнило б його. Оборонно-військовий, але не економічний союз Польщі, України, Литви, Латвії й Естонії був би вигідним також для інших держав "народної демократії", забезпечуючи рівновагу між ЦСЄ, Росією й Німеччиною.

Політичні ідеологи "Niepodległości" виділяли 4 напрями польської політичної думки у ставленні до східної політики:

1. Прихильники реалізації Ялтинських домовленостей у вигіднішій для Польщі формі в рамках східного блоку (представники демократичного соціалізму й демократичного комунізму, А.Міхнік, С.Братковський, С.Кісілевський, Я.Кусьнерек).

2. Прихильники підтримки незалежницьких рухів і визнання права на самовизначення (Декларація Солідарності).

3. Прихильники першочергового повалення комунізму (Ю.Мерошевський).

4. Прихильники важливості національних революцій над соціальними (“*Niepodległość*”) [53, s.20–25; 54, s.182–192].

Новий геополітичний устрій регіону уявлявся як федерація чи конфедерація ЦСЄ, до якої ввійшли б Польща, Україна, Білорусія, Литва, Латвія, Естонія, Чехословаччина, Угорщина, Румунія й, можливо, Югославія, Болгарія й Албанія. “Створення нового Європейського Об’єднання становило б поряд з Росією і Західноєвропейським Союзом, третю економічну, політичну і військову силу, яка б спільно захищала інтереси цих народів. (...) Держави Центральної і Східної Європи уклали б між собою угоди, які сформували б економічний і паспортний союз, гарантували б політичні і культурні свободи національних меншин, створили б можливості вільного оселення в кожній державі, обраній громадянином”.

До складу Спільноти Центрально-Східної Європи Ліберально-демократична партія “*Niepodległość*” (ЛДПН) зараховувала Україну, Латвію, Литву, Естонію, Білорусію, Чехословаччину, Угорщину, Румунію й, можливо, Югославію. Нова структура поряд з Росією і Західноєвропейським Союзом становила б третю економічну, політичну й військову силу, яка б спільно захищала інтереси об’єднаних народів. Держави ЦСЄ повинні б укласти між собою угоди про економічний і паспортний союз, гарантування політичних і культурних свобод національних меншин та створити умови вільного оселення в будь-якій державі за вибором громадянина. Розв’язання проблеми національних меншин ЛДПН убачала також у підписанні конвенції про подвійне громадянство [34; 40, s.11].

Програма ЛДПН вимагала перекреслення постанов пакту Ріббентропа–Молотова та домовленостей Великої Трійки в Тегерані, Ялті й Потсдамі, які стосувалися Польщі. Заперечувалася роль СРСР як гаранта польських кордонів. ЛДПН пропонувала укласти угоди з незалежними державами: Україною, Білорусією й Литвою, відрікаючись від колишніх польських східних територій за наявності відмови їх від територіальних претензій до Польщі [31; 32; 38; 57]. Інспіроване ЛДПН видання “Самостійник” друкував текст листівки, яка нібито розповсюджувалася в УРСР. У ній порушувалося питання війни в Афганістані. Закликаючи українців відмовлятися від служби в Радянській армії, автори листівки зазначали: “Сучасна боротьба афганців – в інтересі українського народу, бо вона є одним нерозривним вузлом у широкому процесі прагнень і боротьби поневолених Москвою народів за національну, політичну й соціальну свободу, за державну демократичну свободу” [5, с.8–9; 34].

Послідовним прихильником української незалежності була КНП та її лідер Л.Мочульський. Взаємовідносини народів на північ від Карпат пропонував побудувати на федералістичних принципах, подібних до І Речіпосполитої: “Якщо на цьому просторі укладемо стосунки між нами без конфліктів, усобиць і ворожості, то створимо потенціал, який зрівноважить те, що на схід від нас, і те, що на захід від нас”. Він наводив приклад взаємозалежності незалежності народів ЦСЄ – після втрати Україною державності в 1920 р. Польща змогла проіснувати тільки 19 років [34; 50, s.6–7]. Л.Мочульський брав участь у зборах ОУН 1 лютого 1987 р. у Лондоні, про що було поміщено замітку в номері “*Kultury*” за липень-серпень. Пізніше Е.Прус різко нападав на Л.Мочульського, обвинувачуючи його в проукраїнській орієнтації. Особливе роздратування викликала фраза Л.Мочульського, проголошена на з’їзді партії в Гожові 22 січня 1991 р. – “Не буде вільної Польщі без вільної України” [4; 8].

Один з лідерів КНП Анджей Іздебський стверджував, що дорога до вільної Польщі, України, Білорусії й Литви веде через взаємне пробачення провин і погляд у майбутнє, а не в минуле. “Там, за Бугом, Збручем і Дніпром немає вже ворогів Польщі.

Українці, які пережили десятки років у радянському “раю”, – це наші союзники. Польща є їхньою надією” [34; 45, s.20–22].

На етапі розпаду соціалістичного табору та дезінтеграції СРСР практично всі політичні сили Польщі були змушені визначитися зі своїми позиціями в справі формування нових геополітичних реалій. Віктор Никель вважав безперспективним висування в нових історичних умовах концепції федерації Польщі з Україною, Білорусією й Литвою, оскільки східні сусіди цю пропозицію оцінюють як ідею польського імперіалізму й тому вона є політичним самовбивством. Суверенно налаштованим і прагнучим до самовизначення українцям, литовцям чи білорусам однаково, хто ставить під сумнів їхнє право на незалежне існування: росіяни в рамках радянізації чи поляки в рамках федерації [56, s.65].

У ставленні до української незалежності Є.Таргальський виділив два табори польського політикуму: поміркований і радикальний. Поміркована течія (реформатори в ПОРП, церковні й національні кола) виступала за тиск на комуністів й отримання поступок. Вона передбачала перетворення СРСР у Росію й досягнення домовленості з нею, тому рекомендувала не робити ставку на розвал імперії й не підтримувати самостійницьких прагнень поневолених народів. Радикальна течія, виходячи з неможливості співіснування тоталітарної держави й демократичного суспільства, виступала за самостійність усіх народів радянського табору [33].

На XXV конгресі ППС була висунута концепція блоку держав ЦСЄ, який розглядався як партнер об'єднаної Західної Європи та великого російського ринку. Пріоритетом польської політики вважалася тісна співпраця з Угорщиною, Чехією, Словаччиною, Литвою, Латвією, Естонією, Україною і, можливо, Білорусією. Євро- та євроатлантична інтеграція кваліфікувалася далекосяжною метою [15, s.7]. Проект програми ППС, який розробив В.Добжанський, передбачав, що в близькому майбутньому сусідами Польщі на сході стануть визволені литовський, білоруський й український народи [11; 12; 13, s.7–8; 59, s.24–25]. У програмних тезах віталосся прагнення Литви, Білорусії й України до здобуття незалежності [14].

Представляючи погляди журналу “Nowa Koalicja” і Комісії до справ національних меншин Громадянського Комітету, її секретар Гжегож Костжева відмітив необхідність взаємного визнання права на суверенність. При цьому він підкреслив, що право Польщі на суверенність східні сусіди не ставлять під сумнів, тоді як деякі польські політичні рухи не схильні визнавати це право за українцями, білорусами чи литовцями [19; 67].

КНП здійснювала тиск на польській уряд з метою активнішої політики стосовно східних сусідів, які проголошували свою незалежність. А.Іздебський пропонував призначити польських послів до Києва, Вільна й Мінська. Модель гарантування безпеки він вбачав у 100-мільйонному блоці Польщі, України, Білорусії й Литви. При цьому навів висловлювання з інтерв'ю провідника ОУН на Волині Ярослава Гайваса, даного А.Романовському, у якому стверджував, що Польща має великого сусіда на заході, Україна – на сході. Тому вони мусять пліч-о-пліч захищати свою державність [34; 46, s.3; 48].

КПН була серед політичних сил Польщі, які підтримували проголошення незалежної України. 27 серпня 1991 р. Л.Мочульський звернувся з відкритим листом до президента Л.Валенси, в якому оцінював проголошення державної незалежності як великий історичний факт, що основоположно вплине на всю Європу. “Не можна нам записатися з визнанням Республіки Україна. РП повинна стати першою державою, яка це здійснить і налагодить з Республікою Україна повні дипломатичні відносини. Візьмемо таким чином так необхідну ініціативу у формуванні нового ладу в Центральній Європі й, сприяючи створенню нового геополітичного устрою, найкраще подбаємо також про наші національні інтереси”. Обґрунтовуючи необхідність підтримки Польщею укра-

їнської незалежності, Л.Мочульський заявляв, що “якби виявилось, що у вирішальний момент Польща не зможе стати поруч з братньою Україною – втрати для нас, для Європи, для миру були б незлічими” [9].

Таблиця 1

Підтримка ідеї української незалежності в польському суспільстві

Роки	1955		1969		28. VII. 1990		31. VIII. 1991		06. XII. 1991	
	к-сть	у %	к-сть	у %	к-сть	у %	к-сть	у %	к-сть	у %
За		бл. 50	41	78,85	175	73,22	218	88,26	360	94,49
Проти			6	11,51	9	3,76	6	2,43	5	1,31
Не визначилися (утрималися)			5	9,61	55	23,01	23	9,31	16	4,20
К-сть респондентів	18	100	52	100	239	100	247	100	381	100

Цікавою видається спроба проаналізувати кількість прихильників української незалежності в польському суспільстві. Усвідомлюючи певні похибки й неточності такого методу, узято за основу дані анкет “Kultury” 1955 р., лондонських “Wiadomości” 1969 р. і голосування в Сеймі 1990–1991 рр. стосовно Декларації про незалежність й Акта проголошення незалежності України. На їхній основі можна стверджувати стабільне зростання в середовищі польської еліти переконаності в необхідності існування Української держави [16; 41; 44, s.3–10; 63; 64; 65].

Проблема української державності була пріоритетним питанням у польських концепціях визвольної боротьби. Поразка “Solidarności” послужила могутнім стимулом для усвідомлення польською опозицією необхідності підтримки визвольних рухів східних сусідів і координації антитоталітарної боротьби. Послідовна підтримка польською еміграцією та опозицією ідеї української державності створила надійну платформу для польсько-українського примирення.

1. Витвицький В. Про польську онову / Василь Витвицький // Сучасність. – Мюнхен, 1981. – Ч. 10 (250). – Жовтень. – С. 127.
2. Головской В. “Культура” о соседях / Валерий Головской // Новое русское слово. – 1981. – 20 сентября.
3. Інтерв’ю з Б. Скарадзінським. – Подкова Лесьна, 2006. – 15 серпня.
4. Інтерв’ю з Лешком Мочульським. – Варшава, 2007. – 18 січня.
5. Летучка, яку ми бачили на Україні: Українці! // Самостійник. Вісник українського незалежного слова. – 1986. – Вип. 4–5. – С. 8–9.
6. Н. Г. “Культура” № 7 (394) – 8 (395) (июль – август 1980) / Н. Г. // Русская мысль. – 1980. – 28 августа.
7. Польські краєві демократи й українська проблема // Українське Життя (Чикаго). – 1976. – Vol. XXI, № 17. – 1 жовт. – С. 5.
8. Archiwum Akt Nowych (AAN), Konfederacja Polski Niepodległej (KPN), sygn. 17, npgn. Prus E. Bluff stulecia // Szczerbiec. – 1994. – № 1. – S. 11.
9. AAN, KPN, sygn. 2, npgn. Moczulski L. KPN żąda uznania przez Polskę niepodległości Ukrainy // BI KPN. – № 18. – IX. 1991. – S. 4.
10. AAN, NSZZ “Solidarność”. Region Mazowsze. Komisja Zakładowa przy Wydawnictwach Prasowych, Wydziałach Organizacyjnych i Administracji Stowarzyszenia “PAX” 1980–1984, sygn. 16, k. 1–13. Przegląd prasy zachodniej o zjeździe Solidarności.
11. AAN, PPS, sygn. 1, npgn.
12. AAN, PPS, sygn. 11, npgn. Dobrzański W. Program Polskiej Partii Socjalistycznej (Projekt). – Warszawa, 1990. – S. 28–29. mszp.
13. AAN, PPS, sygn. 11, npgn. Polska Partia Socjalistyczna. Program (Projekt). Opracowany przez zespół pod kierownictwem Rafała Chwedoruksa. – Warszawa, 1995. – S. 7–8.
14. AAN, PPS, sygn. 11, npgn. Tezy programowe Polskiej Partii Socjalistycznej. – [B. d.]. – S. 12. mszp.

15. AAN, PPS, sygn. 12, npgn. Program PPS. – S. 7.
16. Les archives de l'Institut Littéraire a Paris (AILP). – Les coupures de presse (CP). – 1969. – Vol. 1.
17. AILP, CP. – 1984. – Vol. 4.
18. AILP, CP. – 1987. – Vol. 1.
19. AILP, CP. – 1989. – Vol. 4.
20. AILP, CP. – 1992. – Vol. 3. – K. 428.
21. Archiwum Ośrodka Karta (AOK). – Archiwum opozycji (AO), sygn. A/7.10.6, k. 130. 6 dzień obrad I Krajowego Zjazdu Delegatów, 10. IX. 1981.
22. AOK, AO, sygn. A/7.8, k. 1. Komitet Założycielski Wolnych Związków Zawodowych w ZSRR. Posłanie do I Krajowego Zjazdu NSZZ Solidarność.
23. AOK, AO, sygn. A/7A.11.1, npgn. Nasłuch radiowy, Wolna Europa, 26. IX. 1981.
24. AOK, AO, sygn. A/7A.11.2, npgn. Żołnierz Wolności, 29. IX. 1981.
25. AOK, AO, sygn. AO IV/13.1, k. 1. Deklaracja ideowa Konfederacji Niepodległej Polski. Warszawa, 1. IX. 1979.
26. AOK, sygn. A/7.2.1. Posłanie I Zjazdu Delegatów NSZZ “Solidarność” do ludzi pracy Europy Wschodniej.
27. AOK, sygn. A/7.3.2. Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej // I Krajowy Zjazd NSZZ “Solidarność”. Dokumenty Zjazdu. Statut. Uchwała Programowa z Aneksami / Do użytku wewnątrzwiązkowego. – Gdańsk : Biuro Informacji Prasowej Komisji Krajowej NSZZ “Solidarność”, [1981]. – S. 94–95.
28. Archiwum Państwowe w Przemyślu. – NSZZ “Solidarność”, sygn. 133, k. 30 b). Do ludzi pracy Europy Wschodniej // Komunikat (Gdańsk). – № 9. – 8. IX. 1981.
29. Archiwum Państwowe w Rzeszowie. – Periodyki, wydawnictwa i druki ulotne opozycji politycznej, 1974–1989, sygn. 36.
30. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, sygn. IPN BU MSW II 1637, npgn.
31. Archiwum prywatne J. Targalskiego w Warszawie. Program Liberalno-Demokratycznej Partii “Niepodległość”. – Warszawa : Delikon, 1990. – S. 14–15.
32. Archiwum prywatne J. Targalskiego w Warszawie. Program Liberalno-Demokratycznej Partii “Niepodległość”. – Poznań : Wydawnictwo im. Lecha Zondka. – [B. d.]. – S. 12–13, 15.
33. Archiwum prywatne J. Targalskiego w Warszawie. Дарський Йосиф. Польські політичні партії й організації // Пертурбанції. – Варшава. – 1990. – № 2. – Зима. – С. 21–22.
34. Archiwum prywatne W. Mokrego w Krakowie.
35. Biblioteka Narodowa (BN), Dokumenty życia społecznego (DŹS), sygn. I 2 j. Teczka. Organizacje opozycyjne wg. miast P–Z. Deklaracja ideowa Konfederacji Polski Niepodległej. – Warszawa, 1. IX. 1979.
36. BN, DŹS, sygn. I 2 j. Teczka. Organizacje opozycyjne. 1979. Warszawa. Deklaracja ideowa Konfederacji Polski Niepodległej. – Warszawa, 1. IX. 1979.
37. BN, DŹS, sygn. I 2. Teczka. Partie polityczne. 1989–1990. Konfederacja Polski Niepodległej. Deklaracja ideowa. Statut. Program. – Warszawa, 1990. – S. 5.
38. BN, DŹS, sygn. I 2. Teczka. Partie polityczne. 1989–1990. Liberalno-Demokratyczna Partia “Niepodległość”. Program. – Warszawa : Delikon, 1990. – 27 s.
39. BN, DŹS, sygn. I 2. Teczka. Partie polityczne. Zag. ogólne. 1945–1988. III Kongres Konfederacji Polski Niepodległej. Uchwała polityczna. Dokumenty. – [Karlstad Szwecja], grudzień 1984. – 19 s.
40. Boruta M. Problemy etniczne i polityka. Wybrane zagadnienia w opiniach środowisk niezależnych. Ludzie – Partie – Czasopisma / M. Boruta. – Kraków : Towarzystwo Pomost, 2000. – S. 11.
41. Co Pan(i) myśli w sprawach polskiej polityki niepodległościowej? Sprawozdanie z trzech ankiet / opracował Stanisław Zakrzewski // Wiadomości (Londyn). – 1969. – № 24 (1211). – 15. VI. – S. I–VI.
42. Friszke A. Spotkania, czyli “Zustrzichi” / A. Friszke // Więż. – 1991. – № 11–12. – Listopad-grudzień. – S. 262.
43. Giertych J. Z którym sąsiadem sojusz? / Jędrzej Giertych // Żołnierz Wolności. – Warszawa, 1982. – № 233. – 9 września.
44. Hostowiec P. Wyprawa kijowska. Wyniki ankiety / P. Hostowiec // Kultura. – 1955. – № 12 (98). – S. 3–10.
45. Izdebski A. Między Niemcami a... / A. Izdebski // Opinia krakowska. Pismo II obszaru Konfederacji Polski Niepodległej. – Kraków, 1989. – № 43. – S. 20–22.
46. Izdebski A. O polską politykę wschodnią / A. Izdebski // Opinia krakowska. Pismo II obszaru Konfederacji Polski Niepodległej. – Kraków, 1990. – № 52. – S. 3.
47. Jan Nowak-Jeziorański – Jerzy Giedroyc. Listy 1952–1998 / wybór, opracowanie i wstęp Dobrosława Platt // Archiwum Jana Nowaka-Jeziorańskiego w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich. I. – Wrocław : Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, 2002. – S. 478.
48. Jesteśmy skazani na współpracę // Tygodnik Powszechny. – 17. VI. 1990.
49. Kijanka Cz. Przyczynek do dyskusji o stosunkach polsko-ukraińskich / Czesław Kijanka // Opinia krakowska. – Kraków, 1987. – № 35. – S. 21–22.
50. Kwestia niepodległości jest sprawą jakości naszej polityki. Wystąpienie Leszka Moczulskiego na spotkaniu ze studentami wyższych uczelni krakowskich w kościele oo. Dominikanów w Krakowie w dniu 25. VI.

- 1987 r. // *Opinia krakowska. Pismo II obszaru Konfederacji Polski Niepodległej*. – Kraków, 1987. – № 34. – S. 6–7.
51. Łobodowski J. Rozkoszny Kisiel / Józef Łobodowski // *Tydzień Polski*. – 1981. – 13 czerwca.
 52. Misiunas R. History revisited: Reflections on a stay in Poland / Romuald Misiunas // *Lituanus. The Lithuanian quarterly*. – 1977. – Vol. 23, № 1. – P. 8.
 53. Morfeusz L. Polacy wobec kwestii wschodniej / Leszek Morfeusz // *Niepodległość*. – № 18/19. – VI–VII 1983. – S. 8–10; № 20. – VIII 1983. – S. 20–25.
 54. Morfeusz M. Polacy wobec kwestii wschodniej / Mieszek Morfeusz // *Niepodległość. Wybór z pierwszych 28 numerów / opracował Józef Darski*. – London : Polonia, 1985. – S. 182–192.
 55. Nasza okładka. Jerzy Giedroyc i dorobek paryskiej “Kultury” // *Nowe książki*. – 1991. – № 8. – Sierpień. – S. 13.
 56. Nykiel W. Przestrogi Juliusza Mieroszewskiego / Wiktor Nykiel // *Pogląd*. – 1990. – № 1/2. – Styczeń-luty. – S. 65.
 57. Open Society Archives, fonds 300. Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute, subfonds 8. Publications Department, series 3. Background Reports, sygn. 120-1-68. Independent Movement in Eastern Europe (An Annotated Survey) by Jiri Pehe. 17 November 1988. – P. 15. <http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/pdf/120-1-68.pdf>; <http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/120-1-68.shtml>.
 58. Polemiki. St. Bratkowskiego posłanie do L. Breźniewa // *Niepodległość. Miesięcznik polityczny*. – 1982. – № 3. – S. 11–13.
 59. Polska Partia Socjalistyczna. Dokumenty programowe. Uchwalone przez XXV Kongres PPS, Warszawa, 27–29. X. 1990. – Warszawa, 1990. – S. 24–25.
 60. Posłanie Pierwszego Zjazdu Delegatów NSZZ “Solidarność” do ludzi pracy Europy Wschodniej, № 17/81 // I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ “Solidarność”. Statut. Uchwała programowa z Anekssem. Dokumenty Zjazdu / Do użytku wewnątrzwiązkowego. – Gdańsk : Biuro Informacji Prasowej Komisji Krajowej NSZZ “Solidarność”, [1981]. – S. 94–95.
 61. Radio Free Europe. – 23.08.1984.
 62. Romanowski A. Przeciw fatalizmowi. Polska i Ukraina: przeszłość i perspektywy // *Tygodnik Powszechny*. – 1992. – № 28. – 12. VII. – S. 1, 4.
 63. Sprawozdanie stenograficzne z I posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniach 25 i 26 listopada oraz 5 i 6 grudnia 1991 r. – Warszawa : Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja I, 1991. – S. 204.
 64. Sprawozdanie stenograficzne z 37 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniach 26, 27 i 28 lipca 1990 r. – Warszawa : Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 1990. – S. 386.
 65. Sprawozdanie stenograficzne z 71 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniach 29, 30 i 31 sierpnia 1991 r. – Warszawa : Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Kadencja X, 1991. – S. 222.
 66. Swianiewicz S. Rosja a Polska / Stanisław Swianiewicz // *Jedność (Sztokholm)*. – 1976. – № 9–10. – Jesień – zima. – S. 15–16.
 67. Zanim będziemy Europą. Z Grzegorzem Kostrzewą rozmawia Jerzy Stankiewicz // *Tygodnik Polski*. – Warszawa, 1989. – № 35. – 27.08.
 68. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Dział rękopisów, akc. 204/00, npgn. List J. Nowaka-Jeziorańskiego do J. Giedroycia 17. III. 1979.

Проблема української державності була одним з пріоритетних питань в польських концепціях визвольної боротьби і розглядалась як ключова передумовка для розпаду СРСР і формування нової системи безпеки регіону. Поразка "Solidarność" послужила потужним стимулом для усвідомлення польською опозицією необхідності підтримки визвольних рухів східних сусідів і координації антитоталітарної боротьби. Постійна підтримка польською опозицією ідеї української державності створила надійну платформу для польсько-українського примирення.

Ключевые слова: польская оппозиция, украинская государственность, украинско-польское примирение.

The Ukrainian independence issue was one of priority questions in the Polish conceptions of liberal struggle and was considered as one of preconditions for downfall of the USSR and shaping of a new security system of the region. The defeat of the “Solidarność” made the Polish opposition to understand the necessity of the support of the liberal movements of their eastern neighbours and coordination of anti-totalitarian struggle. Consistent support of the idea of the Ukrainian statehood by the Polish opposition has created certain platform for the Polish-Ukrainian reconciliation.

Keywords: Polish opposition, Ukrainian statehood, Ukrainian-Polish reconciliation.